

MAŁGORZATA POLKOWSKA¹

Prawo kosmiczne realność czy utopia?²

Wpłynął: 15.03.2024. Akceptacja: 8.08.2024

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy międzynarodowego prawa kosmicznego i potrzeby jego modernizacji z uwagi na szybko rozwijającą się technologię i eksplorację przestrzeni kosmicznej przez państwa i osoby prywatne. Wśród uczestników rywalizacji ekonomicznej i militarnej w przestrzeni kosmicznej coraz częściej mówi się o braku autorytetu przepisów prawa kosmicznego i podważa się jego zasadność. Traktaty kosmiczne datujące się na okres zimnej wojny w dzisiejszej rzeczywistości nie spełniają swojej funkcji, nie powodują pewności prawa, które dla działalności gospodarczej i branży kosmicznej stanowią niezbędny element dla przewidywalności decyzji biznesowych. Stąd powstaje pytanie, czy prawo kosmiczne dzisiaj spełnia swoją funkcję, czy nie powinno być zastąpione przepisami tzw. prawa miękkiego (*soft law*), czy w ogóle nie powinno podlegać jakimkolwiek regulacjom, a co za tym idzie ograniczeniom dla działających w przestrzeni kosmicznej podmiotów.

Słowa kluczowe: Kosmos, przestrzeń powietrzna, międzynarodowe prawo kosmiczne, kodeksy kosmiczne.

¹ Prof. Akademii Łomżyńskiej dr hab. Małgorzata Polkowska – Akademia Łomżyńska (Polska); e-mail: m.polkowska@al.edu.pl; ORCID: 0000-0002-6633-2222.

² Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

MAŁGORZATA POLKOWSKA

Space law: reality or utopia?³

Abstract

This article deals with international space law and the need to modernize it due to rapidly developing technology and space exploration by states and individuals. Among the participants in economic and military competition in space, the lack of authority of space law is increasingly discussed and its legitimacy is questioned. Space treaties dating back to the Cold War period in today's reality do not fulfill their role, do not cause legal certainty, which for business and the space industry is an essential element for predictability of business decisions. Hence, the question that arises is whether space law today fulfills its role, whether it should be replaced either by so-called soft law provisions or should not be subject to any regulation at all, and thus restrictions on entities operating in space.

Keywords: Space, outer space, international space law, space codes.

³ The research in this article has not been supported financially by any institution.

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest podjęcie dyskusji na temat zasadności i aktualności istniejącego międzynarodowego prawa kosmicznego oraz przedstawienie ewentualnych postulatów jego modernizacji. Autorka przedstawia tezę o konieczności zrewidowania istniejących przepisów w obliczu nieprzystawalności tych istniejących do rozwoju technologicznego. Z racji braku aktualizacji prawa kosmicznego i niestosowania jego przepisów przez podmioty międzynarodowe można zastanowić się nad tym, czy prawo takie nie jest utopią (zamiarem niemożliwym do urzeczywistnienia) i czy w ogóle społeczność międzynarodowa potrzebuje nowego prawa, czy wolałaby prowadzić aktywności kosmiczne bez potrzeby wiązania się międzynarodowymi traktatami w tej materii. Innym rozwiązaniem jest stosowanie norm prawa miękkiego tzw. *soft law*. W artykule posłużono się metodą porównawczą oraz analityczną źródeł prawa kosmicznego.

Pojęcie międzynarodowego prawa kosmicznego

Wystrzelenie w roku 1957, przez ZSRR, pierwszego sputnika (satelity) uznano za rozpoczęcie wieku kosmicznego (ang. *Space Age*). Dla tworzenia się nowego prawa istotna okazała się praktyka państw. Milczące przyjęcie przez państwa, bez protestów, przelotów nad ich terytoriami sztucznych satelitów ziemi można traktować jako ustalenie się z dnia na dzień (swego rodzaju *instant customary law*) – nowej zasady zwyczajowego prawa międzynarodowego, według której zwierzchnictwo państwa nie rozciąga się na wysokość umożliwiającą umieszczenie sztucznego satelity na orbicie. Można by jednak także interpretować tę zgodę jedynie jako dopuszczenie do nieszkodliwego przelotu satelitów, nie przesądzając statusu wykorzystywanej przez nie przestrzeni, podobnie jak uznaje się prawo nieszkodliwego przepływu obcych statków morskich przez wody terytorialne.

W roku 1963, dzięki pracy Komitetu ONZ ds. Pokojowego Wykorzystania Przestrzeni Kosmicznej (UN COPUOS), Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło deklarację zasad prawnych rządzących działalnością państw w zakresie badania i wykorzystania przestrzeni kosmicznej. W roku 1966 zalecono przyjęcie traktatu regulującego zagadnienia przestrzeni kosmicznej, a podpisano go 27 stycznia 1967 r. (Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej,

łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi – Outer Space Treaty – OST)⁴. Był to pierwszy znaczący krok w rozwoju prawa kosmicznego. UN COPUOS uznał potrzebę utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w Kosmosie (ang. *security*) i zachęcał do rozwijania prawa międzynarodowego i jego kodyfikacji. Był to punkt zwrotny dla międzynarodowej współpracy w Kosmosie oraz dla rozwoju międzynarodowego prawa kosmicznego⁵.

W kolejnych latach OST został uzupełniony o kolejne cztery traktaty o działalności człowieka w Kosmosie. Ostatni traktat pochodzi jeszcze z roku 1979⁶; nawet on jest przestarzały. W dodatku powstała seria zasad prawnych, rządzących działalnością w Kosmosie, m.in. dotyczących przekazu satelitarnego, teledetekcji i zasilania satelitów energią⁷.

Przez minione lata wielu badaczy i użytkowników Kosmosu zwracało uwagę na szereg niekonsekwencji, a nawet błędów w przepisach prawa kosmicznego. Kolejne problemy wynikły z nienadążania prawa kosmicznego za szybkim procesem zagospodarowania Kosmosu, a także za rozwojem doktryn wojskowych. W sprawach traktatu OST pojawiały się liczne opracowania i komentarze⁸. R. Jakhu i N. Mishra wróżyli nawet „początek końca międzynarodowego prawa kosmicznego⁹. Wybierając dość niezwykły tytuł dla eseju badawczego, autorzy podkreślili i przeanalizowali szeroką gamę czynników i okoliczności, które przyczyniły się do stopniowego spadku znaczenia międzynarodowego prawa kosmicznego. Stało się tak m.in. przez zmianę kierunku zagospodarowania Kosmosu i lansowania prawa krajowego, działającego w interesie dużych państw i korporacji. Używając wyrażenia „początek końca”, autorzy w żaden sposób nie sugerują, że końca nie da się powstrzymać. Jest to raczej pilne wezwanie społeczności międzynarodowej do podjęcia odpowiednich działań i terminowych środków zaradczych. W świecie, który szybko zmierza w kierunku wielobiegunowego porządku globalnego, prawo międzynarodowe musi być utrzymywane i postrzegane jako proces ewolucyjny. Jeśli rządy prawa przestaną obowiązywać lub zostaną znacznie osłabione w domenie

⁴ Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies. Pozyskano z: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html> (dostęp: 23.03.2023).

⁵ N. Jasentuliyana, *Space law: the newest branch of international law*, „Annals of Air and Space Law AASL” 1997, Vol. XXII-I, s. 345–346.

⁶ <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intromoon-agreement.html> (dostęp: 21.03.2023)

⁷ J. Hermida, *Legal basis for a national space legislation*, Dordrecht 2004, s. 56.

⁸ A. Froehlich, *A Fresh View on the Outer Space Treaty*, Springer 2018, s. 23.

⁹ R. Jakhu, N. Mishra, *The Beginning of the End of International Space Law in: Human flourishing: the end of law*, Nijhoff 2023, s. 845.

kosmicznej, wolność eksploracji i użytkowania przestrzeni kosmicznej „przez wszystkich i dla dobra wszystkich” znacznie się zmniejszy.

Najważniejsze zasady w międzynarodowym prawie kosmicznym

Artykuł I zdanie 2 OST stanowi o wolności przestrzeni kosmicznej. Potwierdza on, że przestrzeń kosmiczna, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, nie podlega w żaden sposób zawłaszczeniu oraz podkreśla, iż eksploracja i wykorzystanie przestrzeni kosmicznej powinny służyć dobru całej ludzkości (ang. *Common Heritage of Mankind* – CHM)¹⁰. Przestrzeń kosmiczna, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, jest wolna dla badań i użytkowania przez wszystkie państwa, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, na zasadzie równości i zgodnie z prawem międzynarodowym. Wolność ta, określona przez prawo (zasada niedyskryminacji, równości i zgodności z prawem międzynarodowym), dotyczy zarówno osób prawnych, jak i organizacji międzynarodowych. Księżyc i inne ciała niebieskie zostały uznane za rzecz niczyją (łac. *res nullus*) albo wspólną ziemię (łac. *terra communis*). Traktat o przestrzeni kosmicznej nie określa dokładnej granicy między przestrzenią powietrzną a kosmiczną, lecz ustanawia podstawy międzynarodowego prawa kosmicznego. Traktat ten jest częścią prawa międzynarodowego i respektuje jego zasady¹¹.

W kolejnych latach uchwalono następne cztery traktaty traktujące w sposób bardziej szczegółowy o działalności człowieka w Kosmosie. Podobne, co w traktacie o przestrzeni kosmicznej, przepisy o niezawłaszczeniu, zawiera traktat o Księżycu z 1979 r. (art. 11). Traktat ten odnosi się w art. 11 nie tylko do Księżyca, lecz także do innych ciał niebieskich w systemie solarnym i do jego orbity oraz trajektorii naokoło nich. Niektórzy eksperci twierdzą, iż państwa nie ratyfikowały traktatu z 1979 r. z obawy przed niejasnym terminem CHM i proponują tzw. modelowe porozumienie wykonawcze, przygotowujące państwa do przyjęcia na nowo traktatu o Księżycu, chroniące przy tym swoje interesy narodowe (przy zapewnieniu ochrony przestrzeni kosmicznej)¹².

¹⁰ V. Kopal, *Progressive development of space law and concept of Common Heritage of mankind*, [w:] E. Pałyga (red.), *International Space Law – Miscellanea, liber amicorum honouring Andrzej Górbiel in his 65 Anniversary*, Fundacja Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Koszalin 1995, s. 107–113; G.B. Dietrich, *Extending the principle of the Common Heritage of Mankind to Outer Space*, McGill, Montreal 2002, s. 4 i nast. (maszynopis w Bibliotece McGill w Montrealu).

¹¹ L. Tate, *The status of the outer space treaty at International law during „war” and „those measures short of war”*, *“Journal of Space Law”* 2006, 32(1), s. 180–181.

¹² D. O'Brien, *Closing the gap in space law: An implementation agreement for the Moon Treaty that supports all private activity while protecting essential public policies*, Global Space Exploration Conference (GLEK 2021), St. Petersburg, Russian Federation, 14–18 czerwca 2021, s. 1–7.

Wcześniej, w roku 1968, powstała Umowa o ratowaniu kosmonautów, powrocie kosmonautów i zwrocie obiektów wyniesionych w przestrzeń kosmiczną¹³. Na jej mocy ustalono procedury obowiązujące w sytuacjach, gdy załoga statku kosmicznego uległa wypadkowi lub dokonała przymusowego bądź niezamierzonego lądowania na terytorium podlegającym jego jurysdykcji, albo w jakimkolwiek innym miejscu niepodlegającym jurysdykcji żadnego państwa, bądź wodowała na pełnym morzu.

Dorobek międzynarodowego prawa kosmicznego został w 1972 r. powiększony o Konwencję o odpowiedzialności za szkody spowodowane przez obiekty kosmiczne¹⁴ (analogicznie do przepisów lotniczego prawa prywatnego)¹⁵. Konwencja z 1972 r. jest jednak przestarzała z uwagi na wzrastającą globalizację i prywatyzację przemysłu kosmicznego. Stąd istnieje potrzeba zmiany tego aktu na wzór konwencji o odpowiedzialności w prawie lotniczym i morskim. W konwencji kosmicznej odpowiedzialnością nieograniczoną obarcza się państwa, a nie sektor prywatny (konwencja kierowana jest do państw, a nie do sektora prywatnego (art. VIII)¹⁶.

W roku 1975 uchwalono Konwencję o rejestracji obiektów wyniesionych w przestrzeń kosmiczną¹⁷. Zgodnie z art. II ust. 1 tej konwencji w sytuacji, gdy obiekt kosmiczny został wyniesiony na orbitę okołozemską lub poza nią, państwo wynoszące rejestruje obiekt kosmiczny przez wpis do odpowiedniego rejestru, który winno prowadzić. Każde państwo wynoszące poinformuje Sekretarza Generalnego ONZ o ustanowieniu takiego rejestru. Konwencja o rejestracji nie określiła momentu, w którym państwa muszą stworzyć rejestr kosmiczny, ani czasu, w którym informacja powinna być przekazana (przed wyniesieniem czy po nim). Dlatego też państwa same decydują o terminie powiadomienia Sekretarza ONZ¹⁸.

Niestety, państwa nie przysyłają wszystkich danych. Z powodu niedopełnienia obowiązku rejestracji w terminie lub podania niekompletnych informacji wyma-

¹³ Sporządzona 22 kwietnia 1968 r. w Moskwie, Londynie, Waszyngtonie, Dz.U. z 1969 r. Nr 15, poz. 110 (umowa przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych na mocy rezolucji 22/2345 – dalej: umowa ratunkowa), [w:] P. Durys, F. Jasiński, *Wybór aktów prawnych do nauki międzynarodowego prawa lotniczego i kosmicznego*, Warszawa 1999, s. 236.

¹⁴ Sporządzona w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie dnia 29 marca 1972 r., Dz.U. z 1973 r. Nr 27, poz. 154 dalej: konwencja o odpowiedzialności.

¹⁵ P. Siurnicki, *Budowa tarczy antyrakietowej w Polsce a demilitaryzacja przestrzeni kosmicznej*, [w:] Z. Galicki, T. Kamiński, K. Myszona-Kostrzewa (red.), *Wykorzystanie przestrzeni kosmicznej. Świat – Europa – Polska*, Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2010, s. 207.

¹⁶ R.J. Lee, *The liability convention and private space launch services – domestic regulatory responses*, "Annals of Air and Space Law" (AASL) 2004, t. XXXI, s. 351–380; M. Leimbach, *Le financement des activités spatiales*, [w:] L. Ravillon (red.), *Le droit des activités spatiales*, Dijon 2005, s. 316.

¹⁷ Otwarta do podpisania w Nowym Jorku dnia 14 stycznia 1975 r., Dz.U. z 1979 r. Nr 5, poz. 22 (dalej jako: konwencja o rejestracji).

¹⁸ J. Hermida, *Legal basis for a national space...*, s. 62–67.

ganych przy wpisie do rejestru przez państwa, liczba obiektów niezarejestrowanych wzrasta, a przez to potencjalnie wzrastają ilość kolizji w Kosmosie i jego przepełnienie¹⁹.

Nie wszystkie państwa prowadzące działalność kosmiczną ratyfikowały istniejące traktaty kosmiczne. Najwięcej państw ratyfikowało traktat o przestrzeni kosmicznej (na dzień 21 marca 2024 r. było to 115 państw²⁰). Kolejne traktaty uzyskiwały coraz mniej uznania²¹. Taka sytuacja skłania do refleksji. Dlatego też postulowano konieczność weryfikacji istniejących traktatów, tak aby spotkały się one z większą aprobatą państw. Warto przy tym zastanowić się nad powodami, dla których traktaty nie spotkały się z szerszym przyjęciem²².

Wiele mniej rozwiniętych i biedniejszych państw nie ma wystarczającej wiedzy na temat nowych technologii w Kosmosie i ewentualnych korzyści z nich płynących, stąd często nie orientują się, dlaczego traktaty kosmiczne warto przyjmować. Z kolei państwa bogate są przeciwne ratyfikacji traktatów międzynarodowych, gdyż boją się utraty już osiągniętych korzyści ekonomicznych²³.

Ograniczenia suwerenności powietrznej państw w związku z działalnością kosmiczną

Prawo międzynarodowe nie reguluje kwestii usytuowania górnej granicy przestrzeni powietrznej. Konwencja chicagowska z 1944 r.²⁴, uznając prawa suwerenne państw w ich przestrzeniach powietrznych, nie zakreśla granic tej przestrzeni. Problem delimitacji przestrzeni kosmicznej był dyskutowany nie tylko w ramach Komitetu ONZ ds. Pokojowego Wykorzystania Przestrzeni Kosmicznej UN COPUOS i jego Podkomitetu Prawnego, ale także na szerszym forum Komitetu Pierwszego (Politycznego) Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Na płaszczyźnie doktrynalnej (na świecie i w Polsce) powstało w związku z kwestią rozgraniczenia przestrzeni kosmicznej i powietrznej co najmniej kilkadziesiąt koncepcji w oparciu o różnego rodzaju kryteria – fizyczne, astronomiczne, astronautyczne, geofizyczne itp. Żadna z tych koncepcji nie doprowadziła jednak do

¹⁹ P.A. Salin, *Orbites, fréquences et astéroïdes a l'heure de la commercialization des activités spatiales (vers une appropriation graduelle du patrimoine de l'espace?)*, AASL 2001, t. XXVI, s. 179–195.

²⁰ https://treaties.unoda.org/t/outer_space/participants (dostęp: 6.06.2024).

²¹ E. Sadeh, *The Politics of Space: a Survey*, Routledge, London 2011, s. 333.

²² V. Kopal, *Evolution of the doctrine of space law*, [w:] N. Jasentuliyana (red.), *Space Law. Development and Scope*, Prague, London 1992, s. 11.

²³ G.H. Reynolds, *Space law in its second half century*, JSL 2005, t. 31, s. 414.

²⁴ Konwencja o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, Chicago, 7 grudnia 1944 r. (Dz.U. z 1959 r. Nr 35, poz. 212, z późn. zm.).

przyjęcia ostatecznych i wiążących uzgodnień. Mimo wieloletnich starań uzupełnienia tego braku w wiążącej formie prawnej nigdy nie zdołano osiągnąć. Niezależnie od powtarzających się, na różnych forach międzynarodowych, opinii, projektów, propozycji, a nawet żądań w przedmiocie wyraźnej delimitacji przestrzeni kosmicznej, a zwłaszcza jej dolnej granicy, państwa kontynuowały i rozwijały bez istotnych przeszkód swoje działania kosmiczne oraz współpracę międzynarodową na tym polu. W świetle tych faktów powstaje pytanie, czy delimitacja prawna przestrzeni kosmicznej, połączona z określeniem prawnym górnej granicy przestrzeni powietrznej, jest rzeczywiście niezbędna²⁵.

Brak uzgodnionego limitu pionowego suwerenności państw powodował i powoduje jednak problemy związane z odpowiedzialnością państwa za działalność podmiotów w Kosmosie (w tym z coraz większą liczbą zgłaszanych skarg). Wobec braku normatywnego określenia dolnej granicy Kosmosu w międzynarodowym prawie kosmicznym kwestię tę niekiedy reguluje się w prawie krajowym (wewnętrznie obowiązującym) – krajowi ustawodawcy odwołują się wyraźnie do wspomnianej wysokości 100 kilometrów nad poziomem morza, choć nie wszystkie państwa się z tym zgadzają.

Ostatnio zainteresowanie wzbudziły górne warstwy atmosfery Ziemi, wykorzystywane przez sektor zarówno prywatny, jak i wojskowy. Ten region jest także istotny ze względów środowiskowych. Jednak z prawnego punktu widzenia nie wiadomo, czy operacje, które mają tam miejsce, są objęte konwencjami lotniczymi czy traktatami kosmicznymi. W tej sytuacji powstała koncepcja nowej granicy Near Space – oryginalna propozycja The International Association for the Advancement of Space Safety (IAASS) dla UN COPUOS, zainspirowana prawem morza z 1982 roku²⁶. Wtedy to morskie państwa przybrzeżne uzyskały możliwość utworzenia strefy WSE (wyłączna strefa ekonomiczna), sięgającej ponad 24 mile morskie od wybrzeża, w której państwa nadbrzeżne mogą narzucić swoje przepisy celne, podatkowe, imigracyjne lub sanitarne. W tej strefie państwo przybrzeżne ma suwerenne prawa do zarządzania i eksploatacji zasobów naturalnych, a także obowiązki oszczędzania zasobów i współpracy z innymi państwami²⁷. Niedawno *Near Space* po raz kolejny przyciągnęła uwagę inwestorów. Zostało uruchomionych kilka projektów, w tym różnego rodzaju platformy na dużych wysokościach. Mimo tych pozytywnych elementów, operacje komercyjne w *Near Space* są nadal utrudnione ze wzglę-

²⁵ O. de Oliveira Bittencourt Neto, *Defining the Limits of Outer Space for Regulatory Purposes*, Springer, Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London 2015, s. 31.

²⁶ United Nations Convention on the Law of the Sea. Pozyskano z: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (dostęp: 15.03.2024)

²⁷ H. Liu, F. Tronchetti, *Regulating Near-Space Activities: Using the Precedent of the Exclusive Economic Zone as a Model?*, „Ocean Development & International Law” 2019, 50(2–3).

dów technicznych i prawnych. Z jednej strony długoterminowe działania są nadal wyzwaniem technicznym; szczególnie problematyczne są aspekty związane z magazynowaniem energii, wytrzymałością lekkich konstrukcji oraz ogólną niezawodnością pojazdów. Z drugiej strony kwestia prawna jest tu największym problemem, gdyż ani prawo lotnicze, ani prawo kosmiczne nie wyjaśniają charakteru prawnego *New Space*²⁸.

Problem ze zdefiniowaniem państwowej pionowej suwerenności wynika z braku naturalnej granicy oddzielającej przestrzeń powietrzną i kosmiczną. Podobnie aneksy do konwencji chicagowskiej nie zajmują się stosunkami prawnymi odnoszącymi się do przestrzeni pozaatmosferycznej. Z drugiej strony, szukając najogólniejszych założeń, które mogłyby określić sytuację prawną przestworzy (przestrzeni kosmicznej), zauważono, iż głównym celem współistnienia państw kuli ziemskiej jest poszanowanie zasady równości suwerennej. Wśród tych założeń najbardziej odpowiednia wydała się zasada *res communis*, za którą wypowiedziała się duża grupa badaczy. Wedle tej zasady każde państwo na kuli ziemskiej może z Kosmosu korzystać i żadne państwo innemu korzystania takiego zabronić nie może. Z ziemskiego punktu widzenia i przenosząc do Kosmosu pojęcia prawnicze oraz biorąc pod uwagę możliwości korzystania z tych przestrzeni nie dla celów ziemskich, zasadę tę można ująć w sposób bardziej ogólny i określać Kosmos, jako *res communis omnis universi*.

Przed rokiem 1957, kiedy to wystrzelony został radziecki sputnik, a prawo kosmiczne nie istniało, zastanawiano się, czy konwencja chicagowska z 1944 r., regulująca działalność lotniczą, będzie mogła zostać wykorzystana (w całości, bądź w niektórych elementach) do przyszłych lotów kosmicznych. Uznano, że statki powietrzne i kosmiczne mają wspólny element – przynależność państwową i flagę danego państwa, które musi mieć kompetencje do sprawowania kontroli nad tymi statkami²⁹.

Faktycznie jednak przepisy konwencji chicagowskiej obowiązywać mogły tylko w przestrzeni powietrznej, gdyż suwerenność państw nie rozciąga na przestrzeń kosmiczną (obie te przestrzenie do dziś nie zostały zdefiniowane)³⁰.

²⁸ P.S. Dempsey, M. Manoli, *Suborbital Flights and the Delimitation of Air Space Vis-A-Vis Outer Space: Functionalism, Spatialism and State Sovereignty*, International Association for the Advancement of Space Safety, 12 września 2017.

²⁹ V. Kayser, *From the sky to the stars: air lawyers and space lawyers; perspectives on future legal issues and legal teaching*, "Annals of Air and Space Law AASL" 1995, Vol. XX-I, s. 367–376.

³⁰ A. Meyer, *Airspace sovereignty and outer space developments, comments on the article of Professor Cooper „The Chicago Convention – after 20 years”*, „Zeitschrift für Luftrecht und Weltraum-Rechtsfragen” 1965, 4, s. 296–311.

Wpływ komercjalizacji działalności kosmicznej na prawo kosmiczne

Komercjalizacja działalności kosmicznych jest naturalnym rezultatem ciągłego rozwoju technologii kosmicznej. Przykładem jest masowe wystrzeliwanie satelitów (w tym nanosatelitów) czy eksploracja przestrzeni kosmicznej (np. górnictwo kosmiczne, turystyka kosmiczna)³¹.

Tak na przykład, bardzo pręźnie wykorzystywana przez operatorów działalność satelitarna służy nie tylko celom telekomunikacyjnym na skalę światową, pozwalając na międzynarodowe połączenia telefoniczne, dostęp do internetu i oglądanie transmisji telewizyjnych z dowolnego miejsca na planecie. Konstelacje i megakonstelacje pełnią szereg funkcji, jak np. Global Positioning System (GPS). Dostarczają one precyzyjnych danych o lokalizacji do wielu zastosowań (w służbach transportowych, logistycznych, ratunkowych czy kryzysowych). Wystrzelwane satelity służą także celom obserwacyjnym (monitorują klimat, pogodę i środowisko naturalne, w tym śledzą zmiany poziomu mórz, zalesiania i wzrostu obszarów miejskich, przewidywania klęsk żywiołowych i zrównoważonego gospodarowania zasobami Ziemi). Satelity mają także zastosowanie dla celów obronności i zapewnienia bezpieczeństwa państwa³².

Wydaje się jednak, iż dla operatorów prowadzących działalność kosmiczną potrzebne byłyby stabilne ramy prawne wraz z definicjami pojęć. Z uwagi na rosnące zaangażowanie kapitału prywatnego i rozwoju technologii należy zatem wyjaśnić wiele kwestii, na przykład różnic w interpretacji pojęć *use* i *exploration*, związanych z przestrzenią kosmiczną³³. W istniejącym prawie kosmicznym, w traktatach i prawie zwyczajowym zasada niezawłaszczania i wolności korzystania są ściśle umocowane. Analiza tych zasad pokazuje, iż w niektórych przypadkach mogą być one jednak sprzeczne. Możliwy konflikt między wykorzystaniem i zawłaszczeniem jest wyzwaniem dla nowego prawa kosmicznego. Do tej pory w prawie kosmicznym nie istnieje definicji słowa *use*. Kilka wskazówek daje Traktat o Księżycu, ale nie był on przyjęty przez większość państw. Niektóre zasady zawiera układ kosmiczny z 1967 roku. Najważniejsza wskazówka to taka, iż wykorzystanie zasobów Kosmosu, w tym ciał niebieskich, jest dozwolone (na przykład zabranie zasobu)³⁴.

³¹ H. Qizhi, *Certain legal aspects of commercialization of space activities*, AASL 1990, t. XV, s. 333–342.

³² M. Polkowska, *Prawo bezpieczeństwa w Kosmosie*, Warszawa 2018, s. 10.

³³ K. Nyman-Metcalf, *Activities in space – appropriation or use?* Göteborg 1999, s. 192–194.

³⁴ K.-H. Böckstiegel, *Introductory remarks [w:] Research and Invention in outer space. Liability and Intellectual Property Rights*, Mosteshar, Dodrecht 1995, s. 1–6.

Wobec braku przepisów międzynarodowych niektóre państwa regulują kwestie związane z działalnością podmiotów prywatnych poprzez wewnętrzną legislację³⁵. Dzięki temu powstała idea globalnego współdziałania państwa i podmiotów prywatnych³⁶.

Ewolucja w prawie kosmicznym

Kodeks postępowania w Kosmosie (jako prawo miękkie tzw. *soft law*) został zainicjowany przez Amerykańskie Centrum Stimsona. Nosił on nazwę *Rules of the Road* i dotyczył uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym operacji kosmicznych. Do najważniejszych elementów kodeksu należały następujące zasady: unikanie kolizji, zapobieganie powstawaniu gruzu kosmicznego, wymiana informacji i konsultacje dotyczące działań w przestrzeni kosmicznej (w celu ograniczenia ilości śmieci kosmicznych), przydzielanie miejsca na orbitach. Kodeks miał być dobrowolnym, niewiążącym instrumentem prawnym. Ponadto kodeks, jako prawo miękkie (*soft law*), jest łatwiejszy do uzgodnienia i pozwala uniknąć długich dyskusji (np. na temat definicji) oraz stanowi ważny sygnał dla procesów politycznych, zarówno w kraju, jak i za granicą. Istnieje jednak również ryzyko, że takie kodeksy odwrócą uwagę od wysiłków na rzecz zawarcia umów międzynarodowych.

W grudniu 2008 r. Rada UE oficjalnie przedstawiła projekt swojego kodeksu kosmicznego. Kodeks, jako instrument międzynarodowy, miał być wiążący dla państw przystępujących do niego na zasadzie dobrowolności (z wyjątkiem norm, które są ujednolicone i mają charakter zwyczajowy – są one stosowane nawet przez państwa, które nie są sygnatariuszami kodeksu). Kodeks miał mieć zastosowanie zarówno do wojskowych, jak i cywilnych aspektów operacji kosmicznych; uznano że może on przynieść praktyczne korzyści dla bezpieczeństwa w przestrzeni kosmicznej i wpłynąć na dokonywane tam operacje. Kwestie regulacyjne zawarte w kodeksie, w tym kwestie obronne, stanowiły integralną część europejskiej polityki kosmicznej. Kodeks nie przyznał UE żadnej szczególnej roli ani odpowiedzialności. Cele kodeksu były dwojakie. Z jednej strony, pomagał on wzmocnić istniejące traktaty, zasady i inne ustalenia, zachęcał państwa do przyłączenia się do tych inicjatyw i wdrożenia jego postanowień do swego porządku prawnego. Z drugiej strony, kodeks uzupełniał system traktatów ONZ poprzez kodyfikację dobrych

³⁵ R. Skaar, *Commercialization of space and its evolution, will new ways to share risks and benefits open up a much large space market*, European Space Policy Institute, Raport nr 4, maj 2004, s. 5.

³⁶ J. Monserrat Filho, *Why and how to define „global public interest”*, Proceeding of the forty third colloquium on the law of outer space, International Institute of Space Law of the International Astronautical Federation, 6 X 2000, Rio de Janeiro, Brazil, s. 22–32.

praktyk w zakresie operacji kosmicznych, w tym notyfikacji i konsultacji. Pomimo tych zalet ostatecznie idea kodeksu nie została przez większość państw przyjęta³⁷.

Dokumenty o charakterze *soft law* w istotnym stopniu uzupełniają traktaty kosmiczne wypracowane w latach 60. i 70. Wzrost ich znaczenia w prawie międzynarodowym (w tym kosmicznym) wiąże się z upowszechnieniem pojęcia standardów w dyskursie prawnym, które często uznawane są za rozwiązanie wzorcowe o znaczeniu normatywnym, bez względu na to, czy są one umiejscowione w formalnych źródłach prawa międzynarodowego. Takie podejście umożliwia również znacznie szybsze reagowanie na nowe problemy niż negocjowanie traktatów czy oczekiwanie na wykształcenie się norm zwyczajowych, nawet jeśli uwzględni się potencjalną szybkość rozwinięcia się tych ostatnich w dziedzinie prawa kosmicznego³⁸.

Z uwagi na brak powodzenia kodeksu europejskiego, z podobną inicjatywą stworzenia prawa miękkiego wystąpił Komitet ONZ ds. Pokojowego Wykorzystania Przestrzeni Kosmicznej – UN COPUOS³⁹. W czerwcu 2016 r. Komitet uzgodnił pierwszy zestaw wytycznych dotyczących długoterminowej stabilności działań w przestrzeni kosmicznej (A/71/20, załącznik). W 2018 r. osiągnięto porozumienie w sprawie preambuły i dziewięciu dodatkowych wytycznych (A/AC.105/1167, załącznik III i A/73/20). Choć grupa robocza dość długo nie mogła dojść do porozumienia w sprawie swojego sprawozdania końcowego, 21 czerwca 2019 r. podczas 62. sesji UN COPUOS w Wiedniu przyjęło preambułę i 21 wytycznych dotyczących „długoterminowej stabilności działań w przestrzeni kosmicznej” (LTS). Dokumenty te zawierają programy dotyczące polityki i ram regulacyjnych działań w Kosmosie. Jest to wynik ponad 8 lat pracy grupy roboczej powołanej przez UN COPUOS i wspieranej przez Biuro Narodów Zjednoczonych do Spraw Przestrzeni Kosmicznej (UN OOSA). Przedmiotem ich pracy były kwestie zrównoważonego wykorzystania przestrzeni kosmicznej. Komitet zwrócił się do państw i organizacji międzynarodowych z apelem o podjęcie odpowiednich działań w celu wdrożenia uchwalonych 21 czerwca wytycznych.

Na tej sesji UN COPUOS postanowił utworzyć, na następne 5 lat, nową grupę roboczą, kontynuującą prace nad „długoterminową stabilnością działań w przestrzeni kosmicznej”. Komitet zdecydował, że na 57. sesji Podkomitetu Naukowo-Technicznego w 2020 r. grupa robocza uzgodni własny zakres uprawnień, metody

³⁷ D.L. Oltrogge, *The “We” Approach to Space Traffic Management 2018 Space Ops Conference*.

³⁸ Ł. Kułaga, *Kodyfikacja i postępowy rozwój międzynarodowego prawa kosmicznego przez soft law*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017, LXXIX, 4, s. 165–166.

³⁹ UN COPUOS – The Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Pozyskano z: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html> (dostęp: 12.03.2024).

pracy i opracuje specjalny plan prac. 21 wytycznych stanowi pierwsze konkretne osiągnięcie Komitetu ds. Pokojowego Wykorzystania Przestrzeni Kosmicznej od 2007 r. W ciągu ostatnich 10 lat udało się namówić większość państw członkowskich nie tylko do osiągnięcia porozumienia, ale także do kontynuowania dalszej dyskusji dotyczącej wdrożenia wytycznych do krajowych systemów prawnych państw członkowskich⁴⁰. Prawo miękkie zatem ma szansę stać się dobrą metodą regulowania działalności człowieka w przestrzeni kosmicznej.

Zakończenie

Istniejący reżim międzynarodowego prawa kosmicznego nie jest kompletny i dostosowany do bieżącej działalności człowieka w przestrzeni kosmicznej. Nie uwzględnia nowych wyzwań eksploracyjnych w zmieniającej się rzeczywistości. Z jednej strony międzynarodowe prawo kosmiczne nie zapewnia ekonomicznych zachęt dla inwestorów kosmicznych, ale rodzi niepewność odnośnie do praw własności w stosunku np. do prowadzonej działalności komercyjnej państw w Kosmosie, np. przy wydobywanych zasobów. Prawo konwencji i traktatów nie ma tu zastosowania i jest często przez państwa omijane (jest utopią). Pozostaje tylko prawo miękkie (zalecenia i dobre praktyki) i prawo krajowe, które często jest jedynym uregulowaniem prawnym dla przedsiębiorców kosmicznych.

Z drugiej strony jednak, gdyby zakaz zawłaszczania przestrzeni kosmicznej został zniesiony przez prawo międzynarodowe, państwa i prywatne podmioty (z najbardziej bogatych regionów) rozpoczęłyby rywalizację mającą na celu uzyskanie prawa własności potencjalnie najbardziej cennych części ciał niebieskich, nie zważając na zrównoważony rozwój Kosmosu i jego ochronę, a także przystąpiły do tworzenia tam np. baz wojskowych. Ze względu na brak jakiegokolwiek mechanizmu lub organu regulującego taki proces, skorzystałyby na tym państwa najbogatsze i największe koncerny światowe.

W rzeczywistości jednak przyszły bezpieczny rozwój gospodarki kosmicznej wymaga dostosowania prawa krajowego do międzynarodowego prawa kosmicznego, które z kolei wymaga rozsądnych zmian. Zaniedbanie tego obowiązku prowadzić może do konfliktów między państwami.

⁴⁰ UNIS/OS/518; 22 czerwca 2019; A/AC.105/L.318/Add.4, 19th June 2019; V.19-04973.

Bibliografia

- Bittencourt Neto O. de Oliveira, *Defining the Limits of Outer Space for Regulatory Purposes*, Springer, Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London 2015. doi: 10.1007/978-3-319-16685-8_3.
- Böckstiegel K.-H., *Introductory remarks*, [w:] *Research and Invention in outer space. Liability and Intellectual Property Rights*, Mosteshar, Dordrecht 1995. doi: 10.1163/9789004640214_004.
- Dempsey P.S., Manoli M., *Suborbital Flights and the Delimitation of Air Space Vis-A-Vis Outer Space: Functionalism, Spatialism and State Sovereignty*, International Association for the Advancement of Space Safety, 12 września 2017.
- Dietrich G.B., *Extending the principle of the Common Heritage of Mankind to Outer Space*, McGill, Montreal 2002 (maszynopis w Bibliotece McGill w Montrealu).
- Durys P., Jasiński F., *Wybór aktów prawnych do nauki międzynarodowego prawa lotniczego i kosmicznego*, Warszawa 1999.
- Froehlich A., *A Fresh View on the Outer Space Treaty*, Springer 2018. doi: 10.1007/978-3-319-70434-0.
- Hermida J., *Legal basis for a national space legislation*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston 2004.
- Jakhu R., Mishra N., *The Beginning of the End of International Space Law in: Human flourishing: the end of law*, Brill, Nijhoff 2023. doi: 10.1163/9789004524835_029.
- Jasentuliyana N., *Space law: the newest branch of international law*, "Annals of Air and Space Law AASL" 1997, Vol. XXII-I.
- Kayser V., *From the sky to the stars: air lawyers and space lawyers; perspectives on future legal issues and legal teaching*, "Annals of Air and Space Law AASL" 1995, Vol. XX-I.
- Kułaga Ł., *Kodyfikacja i postępowy rozwój międzynarodowego prawa kosmicznego przez soft law*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017, LXXIX, 4. doi: 10.14746/rpeis.2017.79.4.13.
- Kopal V., *Evolution of the doctrine of space law*, [w:] N. Jasentuliyana (red.), *Space Law. Development and Scope*, London 1992.
- Kopal V., *Progressive development of space law and concept of Common Heritage of mankind*, [w:] E. Pałyga (red.), *International Space Law – Moscallanea, liber amicorum honouring Andrzej Górbiel in his 65 Anniversary*, Fundacja Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Koszalin 1995.
- Lee R.J., *The liability convention and private space launch services – domestic regulatory responses*, "Annals of Air and Space Law" (AASL) 2004, XXXI.
- Leimbach M., *Le financement des activités spatiales*, [w:] L. Ravillon (red.), *Le droit des activités spatiales*, Dijon 2005.
- Liu H., Tronchetti F., *Regulating Near-Space Activities: Using the Precedent of the Exclusive Economic Zone as a Model?*, „Ocean Development & International Law” 2019, 50(2–3). doi: 10.1080/00908320.2018.1548452.

- Meyer A., *Airspace sovereignty and outer space developments*, comments on the article of Professor Cooper „The Chicago Convention – after 20 years”, „Zeitschrift fur Luftrecht und Weltraum-Rechtsfragen” 1965, 4.
- Monserrat Filho J., *Why and how to define „global public interest”*, Proceeding of the forty third colloquium on the law of outer space, International Institute of Space Law of the International Astronautical Federation, 6 X 2000, Rio de Janeiro, Brazil.
- Nyman-Metcalf K., *Activities in space – appropriation or use?* Göteborg 1999.
- O’Brien D., *Closing the gap in space law: An implementation agreement for the Moon Treaty that supports all private activity while protecting essential public policies*, Global Space Exploration Conference (GLEX 2021), St. Petersburg, Russian Federation, 14–18 czerwca 2021.
- Oltrogge D.L., *The “We” Approach to Space Traffic Management 2018 Space Ops Conference*. doi: 10.2514/6.2018-2668.
- Polkowska M., *Prawo bezpieczeństwa w Kosmosie*, Warszawa 2018.
- Qizhi H., *Certain legal aspects of commercialization of space activities*, AASL 1990, t. XV.
- Ravillon L., *Droits des contrats spatiaux: quelques thèmes récurrents*, RFDAS 1998.
- Reynolds G.H., *Space law in its second half century*, JSL 2005, t. 31.
- Salin P.A., *Orbites, fréquences et astero-des a l’heure de la commercialization des activités spatiales (vers une appropriation graduelle du patrimoine de l’espace?)*, AASL 2001, t. XXVI.
- Sadeh E., *The Politics of Space: a Survey*, Routledge, London 2011. doi: 10.4324/9780203839386.
- Siurnicki P., *Budowa tarczy antyrakietowej w Polsce a demilitaryzacja przestrzeni kosmicznej*, [w:] Z. Galicki, T. Kamiński, K. Myszona-Kostrzewska (red.), *Wykorzystanie przestrzeni kosmicznej. Świat–Europa–Polska*, Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Skaar R., *Commercialization of space and its evolution, will new ways to share risks and benefits open up a much large space market*, European Space Policy Institute, Raport nr 4, maj 2004.
- Tate L., *The status of the outer space treaty at International law during „war” and „those measures short of war”*, JSL 2006, 32(1).